

בית המשפט

1247/98 ת"א		בבית המשפט המחוזי בירושלים	
15/02/2007		לפני: כבוד השופטת מרים מזרחי	

בעניין:

1. עזבון המנוחה יצחק חן
 2. יצחק מרסל
 3. יצחק סרינה
 4. עזבון המנוחה אלקריב נעמה
 5. אלקריב עמנואל
 6. אלקריב אורלי
- ע"י ב"כ עוה"ד חיים כהן, עו"ד ואתורי צבי,
עו"ד שירה זכריה ואח'

התובעים

נגד

1. טביב בצלאל
2. עיריית ערד
3. עמותת פסטיבל ערד ואח'
ע"י ב"כ עוה"ד יובל ראובינוף ואח'
4. מדינת ישראל – משטרת ישראל
ע"י עו"ד יניב יוניק, פרקליטות אזרחית ת"א
5. בנדר יוסי
ע"י ב"כ עו"ד אביגדור קנטי ואח'
6. שוורץ יוסף
7. שוורץ רועי
8. פורום הפקות בע"מ
ע"י ב"כ עו"ד קפלינסקי גלאון
9. ש.א. שיטור אזרחי בע"מ
10. "מגדל" חברה לביטוח בע"מ
ע"י ב"כ עו"ד א' אלבינצר ואח'
11. מגן דוד אדום בישראל
ע"י ב"כ עו"ד א' אלרום

נתבעים וצדדי ג'פסק – דין
(חלקי)

פרק א' - הצדדים וההסכמות הדיוניות לעניין ההכרה באחריות ולעניין מימון הביניים

1. חן יצחק ז"ל, ילידת 26.3.79, ונעמה אלקריב ז"ל, ילידת 9.4.80, נמחצו ע"י קהל שהתגודד בפתח אתר רוק בערד ביום 18.7.95 בעת מופע של פסטיבל ערד (להלן: האסון או התאונה). פסטיבל מסוג זה היה מאורגן מדי שנה, החל משנת 1983. האסון התרחש במופע הפרידה של הפסטיבל, שהיה גם המופע האחרון של להקת "משינה".
- חן היתה בת 16 במותה ונעמה בת 15. חן מתה כבר ביום 18.7.95 ונעמה נאבקה על חייה במשך חמישה ימים נוספים, בעת שהיתה מאושפזת בבית חולים.
2. התובע 1 הנו עזבון המנוחה חן ז"ל והתובעים 2 ו-3 הם הוריה של חן ז"ל. התובע 4 הנו עזבון המנוחה נעמה ז"ל והתובעים 5 ו-6 הינם הוריה של נעמה ז"ל (חן ונעמה – להלן: המנוחות).
3. באותו אסון נהרג באופן דומה הקטין איטן פלד ז"ל, אשר עזבונו היה אחד התובעים בתיק זה. לגבי איטן פלד ז"ל הושג הסדר פשרה, אשר קיבל תוקף של פסק דין. הפשרה הושגה כבר ביום 11.5.00, ולפיה ישולם לעזבונו סך 280,000 ש"ח בצירוף שכר טרחת עורך דין, לצורך הקמת קרן מלגות לסטודנטים מצטיינים. הנתבעות הגיעו אז להסדר בעניין אופן מימון התשלום ביניהן (להלן: מפתח פלד), וזאת עד להכרעה סופית בנושא החלוקה.
4. הנתבע 1, בצלאל טביב, הינו מי שהיה ראש עיריית ערד במועד הרלבנטי לאסון, וכיהן גם כיו"ר עמותת פסטיבל ערד, נתבעת 3.
- הנתבעת 2, עיריית ערד (המועצה המקומית ערד דאז), נהגה לקיים פסטיבל זמר עברי בימי הקיץ החל משנת 1983, ולצורך ארגון הפסטיבל הקימה את עמותת פסטיבל ערד. הנתבעת 2 הינה לא רק היוזמת של הפסטיבלים שנערכו בערד מדי שנה, אלא גם הרשות המקומית שבתחומה ארע האסון, והיא אף בעלת המקרקעין שעליו הוקם האתר בו היה אמור להערך המופע (להלן: האתרוק) ו/או המחזיקה של המקרקעין, והיא שאישרה, באמצעות מחלקותיה ואגפיה, את תכנון והקמת האתרוק וקיום המופע. כמו כן, היו אלה עובדיה אשר בנו את האתרוק עצמו.
- הנתבעת 3, עמותת פסטיבל ערד, הינה המארגנת והמנהלת של הפסטיבל בכלל והמופע באתרוק שבו ארע האסון (להלן: עמותת פסטיבל ערד).
- הנתבעת 4, מדינת ישראל – משטרת ישראל, היתה אחראית על אבטחת המופע, ביטחונם ובטיחותם של המופע והאתרוק והמשטרה אישרה את האתרוק והמופע, ונשאה באחריות הכוללת על אמצעי הביטחון והסדר במקום.
- הנתבע 5, יוסי בנדר, היה הבעלים והמנהל של משרד הכרטיסים "הדרן השרון", ושימש באופן ישיר, ובאמצעות משרד הכרטיסים שבבעלותו, כמפיץ הראשי של הכרטיסים לפסטיבל ולמופע.
- הנתבע 5 נתבע כמי שגרם, על פי הנטען, להתייצבותו של קהל רב מעבר למכסה שנקבעה, וזאת עשה למען אינטרסים אישיים שלו ותוך מודעות מלאה לחומרת מעשיו.
- הנתבעים 6 ו-7, שוורץ יוסי ושוורץ רועי, היו מפיקי הפסטיבל, נתבעו כמי שהיו בעלי האחריות הכוללת על קיום הפסטיבל והמופע, תכנונם וביצועם בפועל, וכמי שהיו המנהלים, בעלי המניות ובעלי השליטה בנתבעת 8 "פורום הפקות בע"מ", שהיא חברת ההפקות שהפיקה את הפסטיבל והמופע.
- יתר המנויים ברשימת ה"נתבעים וצדדי ג'" דלעיל הם צדדי ג', שהודעה אליהם נשלחה ע"י נתבעות 1-3. הודעות צד ג' נשלחו גם לחלק מהנתבעים המקוריים. ההסבר להעדר האבחנה על פני פסק הדין בין נתבעים לצדדי ג' נעוץ בעובדה שהוסכם כי חלוקת הסכומים בין כלל הנתבעים וצדדי ג' תיקבע בשלב מאוחר יותר, ועל כן אין חשיבות לאבחנה ביניהם בשלב זה.
- מאחר שבשלב זה, על פי כלל ההסכמות, ייפסק הפיצוי הכולל לתובעים – שישולם ע"י יתר

הצדדים בחלוקה שעליה הוסכם בעניין פלד ("מפתח פלד"), אך טרם תבוא הכרעה בשאלת חלוקתו הסופית בין הנתבעים וצדדי ג' על פי אחריותם, פסק דין זה הוא פסק דין חלקי בלבד, ובעקבותיו יבוא פסק דין משלים שיעסוק בחלוקה, לאחר שיישמעו טענות הנתבעים וצדדי ג'.

5. התובעים טוענים כי כל אחד מהנתבעים 1-8 גרם במעשיו ובמחדליו למותן של המנוחות מתוך תאוות בצע שפלה ובשל רשלנות בוטה ופושעת, חוסר זהירות, פזיזות ואי-אכפתיות.

טענות אלו מיוחסות לנתבעים, תוך שגם מועלות כלפיהם טענות כדלקמן:
 לגבי נתבע 1 - שלא פיקח על ארגון המופע, לא דאג ולא יזם יצירתם של נהלים, כללים והנחיות לקיומו, לא דאג להימצאות קצין ביטחון בפסטיבל, וכמי שפעל בצורה רשלנית בתכנון המופע, אישורו והפיקוח עליו.

לגבי נתבעת 2 - שלא קבעה נהלים וכללים לקיום המופע, לא ערכה בדיקה בטרם נתנה אישור לבקשה למתן רישיון עסק לאתרוק, העסיקה עובדים לא מיומנים ולא פיקחה עליהם.

לגבי נתבעת 3 - שלא קבעה נהלים וכללים לפסטיבל ולמופע להבטחת ביטחון המנוחות, ובכלל זה לא דאגה להימצאות קצין ביטחון ומאבטחים ולא דאגה לאזורי וויסות מוקדם בכניסה לאתרוק, וזאת על אף שהיה עליה לדעת שהמופע עומד להיות רב משתתפים וסוער. עוד נטען כי היה על נתבעת 3 לפקח על מכירת כרטיסים ולמנוע מכירתם מעבר לכמות של 18,000, וזאת בנוסף לעוד עשרות שוברי המרה מטעם בנק הפועלים.

לגבי נתבעת 4 - שלא דאגה לאבטחת המופע ולהקצאת כח שוטרים מספיק ולא שקלה את נתוני השטח, ולגבי נתבעים 5, 6 ו-7 - שלא נקטו פעולות למניעת ההפצה של כרטיסים בהיקף של כ- 29,400 כרטיסים ולא נקטו בפעולות ניהול, תיאום וארגון הנחוצות לניהול המופע.

6. במקביל להליך האזרחי התנהל בנושא האסון שהתרחש בפסטיבל דיון פלילי. המדינה הגישה כתב אישום, בייחסה למספר נאשמים עבירה של גרם מוות ברשלנות – עבירה לפי סעיף 340 לחוק העונשין, התשל"ז-1977 (ת/17). אין זהות בין כלל הנאשמים שם לבין הנתבעים כאן, זולת לגבי שניים מהנאשמים שם, שנתבעו בתיק שלפני: רועי שוורץ – נתבע 7 ויוסי בנדר – נתבע 5. בהכרעת הדין, שניתנה ביום 20.9.01 בת"פ 2332/97 (בית משפט השלום באשדוד), הורשעו הנאשמים יוסי בנדר, רועי שוורץ, אבינועם ורבנר (מנכ"ל נתבעת 3), יוסי אבני ושלמה אבוטבול (אבני ואבוטבול כקציני משטרה מעורבים). הכרעת הדין אושרה בערעור ע"י בית המשפט המחוזי בבאר שבע. הכרעת הדין הוגשה כראיה לפני, ובה נקבע:
 "כל אחד מהנאשמים הנ"ל נושא, אפוא, ברשלנותו באחריות לתוצאה הקטלנית, למותם של 3 הנערים ז"ל".

עוד יצויין כי, לגבי בנדר (נתבע 5) נקבע שם שהתרשל במעקב, ולמעשה לא פיקח כלל על קצב מכירת כרטיסים, אף שהיה ידוע שיש ביקוש רב לכרטיסי המופע, ובנוסף, לא מנע מכירת יתר של הכרטיסים בשיעור העולה על 30% מעבר למכסה ולא הותיר מרווח ביטחון למימוש שוברים שהונפקו על ידי בנק הפועלים על פי הסכם עמו, ובכך זרע את זרעי הפורענות לאסון שאירע. לגבי שוורץ נקבע כי לא נקט באמצעים לקלוט את הקהל הרב שיכול היה לצפות הגעתו, ולא עשה לקדם פני הסכנה, אף שהיה עליו לצפות פניה.

7. בעניין האחריות האזרחית שנבחנה לפני הושגה הסכמה דיונית, שייתרה צורך בשמיעת ראיות. באי-כח התובעים טוענים כי הוכרה אחריות הנתבעים, ומפנים בהקשר זה להסכמה הדיונית, אשר באה לידי ביטוי בפרוטוקול הדיון מיום 19.1.00. מכאן מגיעים באי-כח התובעים גם למסקנה שהעובדות המופיעות בכתב התביעה ביחס לנתבעים אינן שנויות במחלוקת, ודבר זה משמש אותם לצורך טיעון בדבר חיוב הנתבעים בפיצוי עונשי. ברם, הבסיס לטענה נוספת זו שגוי. אכן, הושגה

הסכמה בין הצדדים, ואולם, שונה היא מזו המתוארת ע"י באי-כח התובעים. אבהיר עניין זה להלן.

הצעת בית המשפט בעניין ההסדר הדיוני שהועמדה לבחינת הצדדים - שהיא זו שאומצה ע"י הנתבעים וצדדי ג' - מנוסחת בפרוטוקול מיום 5.3.01, בעמ' 9 כדלקמן:

"בית המשפט יפסוק בעניין גובה הנזק ובשאלה העקרונית של הפיצויים העונשיים, זאת לאחר שיישמעו חבריה של המנוחה נעמה ז"ל. הסכומים שיפסוק בית המשפט ייפסקו על פי הקריטריונים המקובלים, ואם בית המשפט ימצא שיש מקום גם לפיצויים עונשיים, שמורה ביד הצדדים לבקש להשמיע ראיות לעניין זה, וזאת גם לעניין החבות. בכל מקרה, הסכום שייפסק על פי המסגרת הרגילה לא יושב ויהיה סופי, כפוף לזכות כל אחד מהצדדים לערער עליו. לאחר פסיקת הפיצוי על פי הקריטריונים הרגילים, ישלמו הנתבעים את הסכום שייפסק, ללא הודאה בחבות של כל נתבע, ואם יקוים המשך למשפט יוסיפו וישלמו אחר כך, ככל שיורה בית המשפט לאחר שידון בשאלת החבות על פי כתב התביעה שאותו יהא על התובעים להוכיח. החלוקה בין הנתבעים בשלב הראשון תהיה על פי המפתח שהיה בתיק של איטן פלד ז"ל, והכל עד להכרעת בית המשפט לעניין החלוקה הפנימית בין הנתבעים במידת הצורך. על פי המוסכם, **השאלה העקרונית** של הפיצויים העונשיים תיפסק בהנחה שכל האמור בכתב הטענות של התובעים והראיות שהביאו, נכון".

עיון בהצעה זו מלמד כי היא הפרידה בין הדיון בשאלה העקרונית של הפיצויים העונשיים לבין נכונות הנתבעים לשלם את שומת הנזק שתיקבע על פי הקריטריונים הרגילים. נכונות זו לא אמורה היתה להוות גם הודאה במסכת העובדות שפורטו בכתב התביעה, ואשר לשיטת באי-כח התובעים מובילה לפיצוי עונשי, והוכחת עובדות אלו לא נחסכה לתובעים בהסכמה. במהלך הדיונים לפני לא היה נתבע כלשהו שהביע הסכמתו לתיאור מעשיו בכתב התביעה, ואין ללמוד מההסכמה לתשלום הפיצוי המקובל (שאינו כולל פיצוי עונשי) גם הסכמה לאותן עובדות. על פי ההצעה שהתקבלה, העובדות שתוארו בכתב התביעה ייחשבו כנכונות רק לצורך **השאלה העקרונית** של תשלום פיצויים עונשיים באותן נסיבות. יש להוסיף ולציין כי, בסמוך לקבלת ההצעה האמורה, הצדדים היו אמורים להגיש סיכומים לגבי השאלה העקרונית של תשלום פיצויים עונשיים (התובעים תחילה), ורק לגבי שאלה זו היה ביד התובעים להישען על העובדות שתוארו בכתב התביעה. יובהר כי, באותו דיון הובהר כי השאלה העקרונית היא שאלת עצם תשלום פיצוי עונשי בנזיקין בנסיבות כאלה. ברם, התובעים לא הגישו סיכומים אותה עת, ורק בסיכומים שהוגשו בסיום התיק התייחסו לפסיקת הפיצויים העונשיים. מהאמור עולה כי, כל שיש ביד התובעים להישען עליו בשלב זה הוא על מה **שהוכח** לפני ואותן על העובדות שהוכחו בהליך הפלילי כלפי שניים מהנתבעים בלבד (נתבע 5 ונתבע 7).

8. אעבור לשאלה העקרונית של הפיצויים העונשיים. כידוע, הפיצוי המקובל בנזיקין מבוסס על רעיון השבת המצב לקדמותו. הפיצוי העונשי מטרתו אחרת, וכשמו, הוא מיועד גם להעניש ולהרתיע. הפיצוי העונשי הוא יוצא דופן בנזיקין, והפסיקה הגבילה תשלומם ל"מקרים חמורים במיוחד או של פגיעה קשה בזכויות חוקתיות ויש בו כדי לחזק הרתעה יעילה בשעה שאין המשפט הפלילי חל": ראו: ע"א 9656/03, **עזבון המנוחה ברטה מרציאנו נ' ד"ר יהורם זינגר**, וכן נאמר שם "פסיקת הפיצויים העונשיים מתמקדת בדרך כלל בעוללת כוונה", ובע"א 8382/04, **הסתדרות מדיציניית הדסה נ' מזרחי** (תקדין), נאמר: "כפי שעולה מן הפסיקה, בית המשפט לא ייטה לפסוק פיצויים עונשיים במסגרת הליך אזרחי אלא במקרים חריגים, הגובלים בין רשלנות של הנתבעים ובין זדון".

כבי' השופט עדיאל סיכם את הפסיקה בנושא זה בת"א 4/95 **עזבון אטינגר ז"ל ואח' נ' עיריית ירושלים ואח'** (דינים ועוד) כדלקמן –
"אין ספק כי המחדלים הרובצים לפתחם של הנתבעים שהורשעו בפסק הדין

הינם מחדלים חמורים ביותר. ואולם, ככלל, אין בתי המשפט פוסקים פיצויים עונשיים אלא בגין עוולות המצריכות כוונה או זדון... רשלנות בדרגה גבוהה, גם תוך מודעות לאפשרות קרות התוצאה, אין בה, לדעתי, כדי להצדיק פסיקת פיצויים עונשיים".

מסקנה זו לא השתנתה גם בפסק הדין שניתן בערעור בעניין אטינגר.

בהכירי את הפסיקה בנושא זה, לא הסתרתי מהתובעים בעת הדיון את הערכתי כי על פני הדברים אין מדובר בסיטואציה אשר תצדיק פיצוי עונשי מצד מי מהנתבעים, מה גם שהובהר כי בתיק הפלילי יוחסה לנאשמים אך ורק עבירת גרימת מוות ברשלנות.

9. בנסיבות אלו, המלצתי לתובעים להימנע מהיגררות להוכחת עובדות, אשר לשיטתם, היה בהן כדי לבסס פיצויים עונשיים, ושלהבנתי, היה בניסיון הוכחתן אך ורק כדי להאריך את הדיון. אוסיף כי, על פי הערכתי, ניהול התיק באופן שבו התובעים היו ממצים את זכותם להוכיח אותם פרטי עובדות וניואנסים כדי להביא לפסיקת פיצוי עונשי היה מחייב הקצאת זמן שיפוטי ממושך, הקצאה שלא נראתה מוצדקת, מה גם שהובהר כבר אז כי את עיקר הפיצוי היה ביד התובעים לקבל מכח ההסכמה לפיצוי על פי העקרונות הרגילים, ללא שמיעת ראיות. חוסר ההצדקה לכך היה ברור, שעה שהוקדש אותה עת זמן שיפוטי ממושך בבאר-שבע לדיון הפלילי. יתר על כן, הדעת נותנת, כי כתב האישום הוגש כנגד מי שחומר הראיות גילה כי מעשיו היו חמורים באופן המצדיק תגובה עונשית של ממש, בעוד שכנגד מי שחומר החקירה לא גילה חומרה דומה לא הוגש כתב אישום. מהיבט זה סברתי כי יש מקום גם להגיע למסקנה כי ההיבט העונשי כבר מוצה עם הנתבעים המתאימים (אותם נתבעים שהיו גם נאשמים).

על רקע זה, אשוב לשאלה אם ניתן במקרה שלפני לחייב בפיצוי עונשי.

10. באי-כח התובעים טוענים שלא יכול להיות ספק כי נסיבות מותן של המנוחות מצדיקות פיצויים עונשיים. לדבריהם, היה ברור שיתקבצו במקום בני נוער רבים: "הכתובת היתה כתובה על הקיר באותיות קידוש לבנה, ויחד עם זאת תוכן והוצא אל הפועל מופע, אשר התאפיין מתחילתו ועד סופו ברשלנות, אי-איכפתיות ופיזיות לגבי הסיכון הממשי הגלום בו ביחס לחיי אדם". על יסוד טענותיהם בהקשר זה, סבורים באי-כח התובעים כי יש לפסוק בגין מותה של כל אחת מהמנוחות עוד 1,500,000 ש"ח כפיצוי עונשי. דא עקא, מהאמור לעיל נובע שבאי-כח התובעים מרחיקים לכת בטענות אלה, כבר בשל העדר בסיס ראייתי הולם. בסיס כזה לא הוכח, והסכמת הנתבעים לשלם את הפיצוי ניתנה לפיצוי הרגיל, ולעניין תשלומם בלבד הכירו באחריותם. דין טענות התובעים בהקשר זה, אפוא, להידחות, גם מטעמים ראייתיים.

יתר על כן, לאחר שבחנתי את כלל הטענות שהעלו הצדדים, הגעתי למסקנה שאין המקרה שלפני מקרה מתאים לפיצוי עונשי: אין להעלות על הדעת אפשרות שמישהו מהנתבעים פעל בזדון או בכוונה להביא לקרות האסון ולגרם הנזק, וזאת גם לגבי אותם נתבעים שפעלו "מתאוות בצע", כתיאור התובעים. גם לגבי אלה ניתן לדבר, לכל היותר, על רשלנות, ואפילו אם זו רשלנות חמורה.

הנתבעים שהיו גם נאשמים - יוסי בנדר ורועי שוורץ, אשר היו מעורבים במכירת הכרטיסים למופע, ואשר לגביהם ניתן להניח כי מכירה מוגברת של כרטיסים (היוצרת צפיפות ומגבירה את הסיכון) הלמה את האינטרסים הכלכליים שלהם, הורשעו בעבירה של גרם מוות ברשלנות, ולא בעבירת הריגה. משמע - על פי חומר הראיות, שניהם לא צפו את התוצאה הקטלנית אף שהיה עליהם לעשות כן, אך לא היו אדישים לתוצאה ולא גילו פיזיות. איני סבורה כי ניתן לייחס ליתר הנתבעים אותה מחשבת רדיפת בצע כסף, שיש בה כדי להגביר את החומרה.

מקובל עלי כי לקביעת עובדות בהליך האזרחי, נטל ההוכחה שונה. ואולם, לאור ההתנהלות בתיק

עד כה (משך הזמן בו נשמעו הראיות), יש מקום להניח כי היקף הזמן השיפוטי שהיה נדרש להוכחת הטענות העובדתיות המונחות בבסיס טענת התובעים לעניין הפיצוי העונשי היה עצום, ודומה שב"כ התובעים היו נכנסים למצב של ניהול תיק בהיקף ענק, אשר קרוב לוודאי שלא היה מניב את התוצאות הרצויות להם, במיוחד שעה שהמדינה בחרה להגיש כתבי אישום רק כנגד חלק מהמעורבים, וגם זאת בעבירה של גרימת מוות ברשלנות בלבד, ועל כך יש להוסיף כי, לגבי המעורבים האחרים שנתבעו לא היה ביד התובעים להישען על המסלול שנבחן בהליך פלילי.

הארכת בנשוא זה כדי להבהיר לב"כ התובעים כי השאיפה להביא לפיצויים העונשיים לא היתה במקום בתיק זה, חרף הזעם המוצדק על ההתרחשויות, שבוטא בחריפות בסיכומיהם.

11. באי-כח הצדדים שלפני הטילו זה על זה (באי-כח התובעים על באי-כח הנתבעים ובאי-כח הנתבעים על באי-כח התובעים) את האשם להימשכות ההליך, והאריכו בכך. מטעם הנתבעות הדבר נעשה לביסוס הטענה שאין לחייב את הנתבעים בריבית על סכומים שמועד תשלומם בעבר.

אני סבורה כי הסיבה להתמשכות הדיונים בתיק נעוצה בתקוותם של באי-כח התובעים לבסס את טענת הפיצוי העונשי, וזאת אפילו, כפי שאמר ב"כ התובעים, אם יש בכך משום חידוש משפטי מסוים. אין בידי לגנות רצון זה, מאחר שגם בהלכת השנים האבודות חידש בית המשפט העליון, בקבלו טענה שנראתה קודם לכן "חסרת סיכוי" ונדחתה כדין על פי הדין הקיים בבית המשפט המחוזי. אוסיף כי, התקלות האחרות שהצביעו עליהם שני הצדדים בסיכומים, במסגרת חילופי ההאשמות, הן מסוג התקלות המתרחשות תדיר כחלק משגרת העבודה בבתי המשפט, ואיני רואה לנכון לעסוק בהן. ברם, לנוכח הטענות החריפות של באי-כח התובעים כנגד באי-כח הנתבעים, אבהיר כי איני מוצאת כל פגם בהתנהגות באי-כח הנתבעים כנגד באי-כח הנתבעים, הן בכל הנוגע לאופן ניהול החקירה הנגדית של העדים שנשמעו והן בכל הנוגע לתוכן הטענות שהעלו מול התביעה. גם כאשר מדובר בנזק גדול ונורא, יש למזיק הזכות להישמע בטענות שהדין מאפשר לעניין כימותו הכספי, ולכן אין כל מקום לטרוניות שהושמעו בנושאים אלו.

פרק ב' - הפיצוי

12. התובעים טוענים כי העדויות שנשמעו לפני מלמדות כי למנוחות נגרמו פגיעות קשות ונגרם להן כאב וסבל בשיעור עצום. בנוסף נטען כי להוריה של חן ז"ל נגרמה נכות נפשית שפגעה קשות בתפקודם ובהשתכרותם. אעבור לטענות בעניין היקף הפיצוי הראוי.

תביעת העזבון – כאב, סבל וקיצור תוחלת החיים

13. **פיצויים בגין כאב וסבל - כללי**
באי-כח התובעים מפנים לשיקולים שיש לשקול על פי הפסיקה בהקשר זה, והם גילו של הניזוק בזמן התאונה ותוחלת חייו הצפויה; הנסיבות בהן נגרם הנזק ומידת רשלנותם של הנתבעים; הסבל שנגרם לניזוק במהלך האירוע הנזיקי; הפעולות הרפואיות שבוצעו בניזוק בשל האירוע. מספר ימי האשפוז בבית החולים, סבל המנוח בטרם מותו ועוד. עוד הם מציינים כי בפסיקה החדשה נקבע כי יש להעלות את רף הפיצוי בגין כאב וסבל כדי שהפיצוי יהלום את חומרת הפגיעה.

14. **הטענות לעניין פיצוי בגין כאב וסבל לעזבון המנוחה נעמה ז"ל**
לטענת באי-כח התובעים נעמה ז"ל סבלה רבות בסמוך למותה, כמי שנרמסה ע"י אחרים ונפצעה אנושות, וכעולה מכך, שגופה הושחת ובני משפחתה התקשו לזהותה (עדות הוריה של נעמה, עמ' 5 ועמ' 11 לפרוטוקול מיום 10.12.00). בנוסף, מדגישים הם כי נעמה נאבקה על חייה בבית החולים במשך חמישה ימים. על פי עדות אמה של נעמה ז"ל, כשהעלו אותה לחדר ה-CT וביקשו ממנה שתחלים, זלגו לה דמעות על הלחיים (פרו', שם, עמ' 5). לטענת התובעים - "לא נותר כל ספק בדבר כאבה וסבלה של נעמה בימים שעובר לפטירתה...; נעמה נרמסה, נמחצה ונמעכה - פשוט כמשמעו, גופה נחבל ונפצע קשות ופניה הושחתו ללא היכר. דומה כי אין צורך להכביר במילים אודות הכאב, הסבל והצער האנושי הכרוכים בפגיעות מעין אלו...". לאור נימוקים אלו, מבקשים התובעים לפסוק בראש נזק זה פיצוי בסך של 1,200,000 ש"ח (בנפרד מהפיצוי בגין קיצור תוחלת חיים), בתוספת ריבית והצמדה מיום הגשת התביעה ועד מועד התשלום.

באי-כח הנתבעים טוענים כי בניגוד לטענת התובעים, נעמה לא סבלה חמישה ימים בבית החולים, אלא איבדה את הכרתה בתאונה עצמה ובבית החולים שכבה כשהיא מחוסרת הכרה. הנתבעים מפנים לתיק האשפוז (מוצג נ/5) על פיו נעמה היתה מחוסרת הכרה בכל ימי אשפוז ומציינים כי אף אביה ואמה הודו שהיא לא התעוררה בבית החולים ולא חזרה להכרה (פרוטוקול מיום 10.12.00, עמ' 9). עוד מציינים באי-כח הנתבעים כי ההלכה היא שאין לפסוק פיצויים בגין כאב וסבל כאשר הכרתו של הניזוק ניטלה ממנו מרגע הפגיעה ועד לרגע המוות וכי באין הוכחות על מצבו של המנוח בטרם מותו אין לפצות בגין כאב וסבל. לשיטת הנתבעים, אדם אינו סובל כאשר הוא מחוסר הכרה וטענה אחרת מנוגדת להיגיון ולעמדה המדעית, ומכל מקום, הטענה כי נעמה ז"ל סבלה כשהיתה מחוסרת הכרה היא טענה שברפואה, והתובעים לא העידו עד מומחה לכך, ומשכך – יש לדחות את הטענה על הסף.

עוד טוענים הנתבעים כי בפסיקה נקבע שכאשר המוות נגרם בסמוך מאוד לפגיעה אין מקום לפסוק פיצוי נפרד עבור כאב וסבל וקיצור תוחלת חיים, אלא פיצוי כולל עבור כאב וסבל וקיצור תוחלת חיים ביחד. כך למשל, מציינים הם, נקבע בפסק דינו של כב' הנשיא לרון בבית המשפט המחוזי בבאר שבע, בת"א 3231/94, **עזבון המנוח טולדו נ' מדינת ישראל** (צורף לסיכומים).

15. **הטענות לעניין הפיצוי בגין כאב וסבל לעזבון המנוחה חן ז"ל**
התובעים טוענים כי נסיבות מותה של חן והמצב בו נמצאה גופתה מעידים על הסבל שעברה טרם מותה. בתצהיר עדותו הראשית העיד אחיה של חן כי גופתה היתה בלתי ניתנת לזיהוי, חבולה ומלוכלכת בחול, דבר המלמד, לשיטת באי-כח התובעים, על החבטות הקשות שספגה חן עובר

למותה. התובעים מפנים גם לעדותו של מר יגאל אזולאי, אחראי תחנת מד"א בפסטיבל (עמ' 12,14 לפרוטוקול מיום 11.11.02), אשר לפיה על חן נראו סימנים הדומים לסימני מעיכה וכן סימנים של ברזל וצינורות אשר חבטו בגופה. לאור האמור, מבקשים התובעים לפסוק בראש נזק זה פיצוי בסך של 1,000,000 ש"ח, בתוספת ריבית והצמדה מיום הגשת התביעה ועד מועד התשלום.

מנגד הנתבעים מציינים שהחובש העיד כי מצא את חן ללא דופק, ללא נשימה וללא הכרה (עמ' 4 לפרוטוקול מיום 11.11.02), ומדגישים כי לא היתה מחלוקת שמותה היה מייד. הנתבעים אף טוענים כי לא היו סימני מעיכה על המנוחה ומפנים לעדותו של החובש, שלדבריו לא ראה כל פגיעות (עמ' 7,5 לפרוטוקול מיום 11.11.02). הנתבעים מוסיפים כי גם אם היו סימנים על גופה של המנוחה, הם נובעים מפעולת ההחייאה שבוצעה בה, ובהקשר זה הם מפנים לעדותו של יגאל אזולאי, המלמדת כי סימנים של מעיכה יכולים להיגרם גם בשל החייאה (עמ' 12 לפרוטוקול מיום 11.11.02). לשיטת הנתבעים, מאחר והתובעים לא הוכיחו כי המנוחה לא איבדה את הכרתה מייד, אין מקום לפסוק פיצוי בגין כאב וסבל.

הנתבעים מפנים לע"א 372/65, **דהאן נ' פרנסיס**, פ"ד יט(4) 192, בו נפסק, ברוב דעות, כי אין לפסוק פיצויים בגין כאב וסבל מקום שהכרת הניזוק ניטלה ממנו מרגע הפגיעה ועד לרגע המוות. הלכה זו, מוסיפים הם וטוענים, חלה גם במצב בו לא הובאה ראייה על מידת הכאב והסבל שסבל הניזוק לפני המוות, כעולה מע"א 287/56, **שבילי נ' עמרון**, פ"ד יב(1) 95.

.16

הטענות לעניין הפיצוי בגין קיצור תוחלת חיים

אין מחלוקת כי קנה המידה לפסיקת הפיצוי בגין קיצור תוחלת חיים הוא "אורך החיים שאבד" (ע"א 15/66, **שנער נ' חסן ואח'**, פ"ד כ(2) 455). נעמה היתה בת 15 במותה וכן היתה בת 16 במותה.

לאור העובדה כי נעמה וכן היו צעירות במותן ורוב שנות חייהן עמדו לפנייהן, מבקשים התובעים לפסוק בגין קיצור תוחלת חיים סך של 2,000,000 ש"ח בתוספת ריבית והצמדה מיום הגשת התביעה ועד מועד התשלום בפועל לכל עזבון, זאת בנוסף לפיצוי הנטען האמור לעיל.

הנתבעים טוענים מנגד כי אין יסוד בפסיקה לפיצוי בסכומים כה גבוהים. הם מדגישים כי נקבע בפסיקה כי על אף שהפיצוי אינו סמלי אלא מהותי, הוא אינו אמור להיות מופרז, שכן אין לבית המשפט כוונה לבטא את ערך החיים שקופדו בכסף. הנתבעים טוענים כי לכל היותר, ובאם לא תתקבל הטענה כי המנוחות איבדו את ההכרה מייד, יש לפצות כל עזבון בסכום של 280,000 ש"ח בגין כאב וסבל וקיצור תוחלת חיים יחד. סכום זה שווה לסכום ששולם לעזבון המנוח איטן פלד במסגרת הסכם פשרה.

.17

הכרעה – הפיצוי בגין כאב וסבל

אני סבורה כי אין מקום לקבוע את הסכום שייפסק בגין כאב וסבל על פי סכום הפשרה שהושגה בעניינו של איטן פלד ז"ל, וכי, מאידך, אין להבחין לעניין הכאב והסבל הכרוך בתהליך המוות בין שתי המנוחות, וכי בנסיבות העניין ולאור גישת הפסיקה, יש לפסוק לכל אחת מהן סכום משמעותי אחד (בגין הסבל ובגין קיצור תוחלת החיים, ביחד). אמנם נעמה ז"ל גססה למוות במשך חמישה ימים לאחר האירוע, ברם, אני סבורה כי חומר הראיות מבסס את טענת הנתבעים, כי בימים שלאחר התאונה היתה נעמה ז"ל מחוסרת הכרה, וקשה לומר כי היא עצמה סבלה במצב זה. כמו כן, גישת הפסיקה למצב זה עולה בקנה אחד עם טענת הנתבעים. כך בע"א 773/81, **עזבון המנוח פרוייליך נ' מדינת ישראל**, פ"ד לו(4) 816, פסק בית המשפט העליון כי בנסיבות בהן המנוח היה שרוי בחוסר הכרה מעת התאונה ועד למותו, אין לפסוק בראש הנזק של כאב וסבל פיצוי נוסף בעבור הפיצוי הנפסק בגין קיצור תוחלת החיים. יחד עם זאת, מקובל עלי כי גם בהעדר ראיות ישירות לגבי סבל המנוחות עובר למותן, יש, בנסיבות העניין, להגיע למסקנה כי שתיהן סבלו ייסורים קשים בעת התרחשות האסון, ויש לקבוע את הפיצוי בהתאם. כך בע"א 8216/99 **עזבון**

המנוח סמיון פרידמן ז"ל נ' רפפורט (תקדין), הסיק כב' השופט אנגלרד דבר קיום הסבל והייסורים מהמידע לגבי האופן בו קיפד הנפגע את חייו, באומרו: "אין ספק כי תהליך מותו של המנוח כשהוא כלוא בתוך תנור בחום של 100 מעלות ונכווה בכל חלקי גופו לא היה מיידית וגרם לו סבל נורא... שמיתה זו גרמה למנוח ייסורים קשים הוא מן המפורסמות שאינן צריכות ראיה". כב' השופט אנגלרד קבע שם כי הסכום הכולל בגין כאב וסבל ואובדן תוחלת החיים של המנוח, שהיה בן 37 במותו, יעמוד על 200,000 ש"ח. גם במקרה דנן ניתן להעריך במידת הסתברות גבוהה כי המוות שנגרם ע"י צפיפות ולחצים של קהל לא היה מיידית, ותהליך הגעתו גרם למנוחות סבל רב.

לאור האמור, ובהתחשב בסכומים שנפסקו בגין קיצור תוחלת חיים בשורת פסקי דין, אני פוסקת לעזבון של כל אחת מהמנוחות סך 1,000,000 ש"ח (כולל ריבית להיום). (ראו סקירת הפסיקה והתייחסות לנושא אי-העקביות של בתי המשפט בפסיקת הפיצוי בראש נזק זה, ת"א 2691/02 (שלום י-ם), **עזבון המנוח דוד אשוש ואח' נ' עובדיה לוי ואח'**, סעיף 16). אציין כי, בשל נסיבות העניין, ראיתי לנכון לפסוק את הפיצוי על הצד הגבוה, ואולם, סכום זה ממצה את הפיצוי בגין הכאב והסבל בכלל הרכיבים שנטענו.

פיצוי בגין השנים האבודות

.18

טענת התובעים לפיצוי העזבונות בגין אובדן ההשתכרות של המנוחות "בשנים האבודות" מבוססת על ע"א 140/00 **עזבון המנוח מיכאל אטינגר ז"ל נ' החברה לשיקום ופיתוח הרובע היהודי**, פ"ד נח(4) 486.

חישוב התובעים לגבי שתי המנוחות נשען על שכר של 15,000 ש"ח, בסיס שכר הגבוה מן השכר הממוצע, כאשר לגבי שתיהן נטען כי אין ספק ששכרן העתידי היה עולה על השכר הממוצע במשק. כך צוין כי נעמה ז"ל היתה תלמידה מצטיינת, אביה הינו מורה ומחנך ואמה הינה ספרנית. אחיה הבכור של חן הינו רופא בישראל ואחותה, המתגוררת בארה"ב, הינה בעלת תואר בחינוך ועוסקת כמנהלת בית ספר. התובעים טוענים כי חן היתה פונה למקצוע העיתונאות. הנתבעים טוענים כי הטענות לעניין כישוריהן המיוחדים של המנוחות לא בוססו בראיות, ומכל מקום, לא הוצגו ראיות על ההשתכרות של בני המשפחה או אחרים, אשר על פי הטענה, המנוחות היו מגיעות למשכורתן.

טענת הנתבעים לגבי המצב הראיתי שהוצג לביסוס הטענה כי יש לסטות מהשכר הממוצע - נכונה. פסיקת בית המשפט העליון העמידה בהקשר של הערכת הפסד השתכרות של קטין דרישה של "ראיות ממשיות לסתור" זאת לעניין החזקה שהקטין ישתכר באופן שונה מהשכר הממוצע במשק, וראיות כאלה לא הוצגו, וראו: פסק הדין בעניין אטינגר (שניתן לאחר הערעור ע"י כב' השופט כרמל בת"א 4/97 מחוזי י-ם), ושבו לא היה די בעדות אבי הקטין המנוח שמדובר במשפחה שכל אנשיה משכילים ובעלי קריירות מוצלחות כדי להביא לחישוב שאינו על פי השכר הממוצע במשק, והפסיקה שם.

על פי הדרכת בית המשפט העליון בע"א 10990/05 **פינץ ואח' נ' הראל**, לעניין דרך החישוב הראויה הנסמכת על 30% מבסיס השכר, שהוא בדרך כלל השכר הממוצע במשק, אני מעמידה את הפיצוי לעזבון חן ז"ל על סך 806,996 ש"ח (להיום), ולעזבון נעמה ז"ל על סך 788,305 ש"ח (להיום). וראו כבסיס לכך את אופן החישוב בת"א 4/97 הנ"ל, שם, סעיף 7. אציין כי, החישוב שלי נעשה על סמך שכר ממוצע נמוך יותר, העומד על 7,479 ש"ח, שהוא הרלבנטי עתה (על פי הודעה לעיתונות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מיום 7.2.07).

לעניין החישוב אוסיף ואציין כי, באי-כח התובעים טוענים כי לגבי המנוחה חן לא צריך החישוב לקחת בחשבון שירות צבאי, מאחר שחן גרה עם הוריה בארה"ב. ואולם, לא מצאתי לנכון לקבוע כי יש לערוך לגבי חן ז"ל חישוב שונה מזה של נעמה ז"ל, מהטעם הבא: לא הובאה ראיה המלמדת כי בארה"ב היציאה לעבודה נעשית בגיל 18. יתר על כן, דווקא הטיעון לפיו חן ז"ל היתה רוכשת

השכלה גבוהה מוביל להערכה שבגין זה היתה חן משתלבת במוסד להשכלה גבוהה (כגון: מכללה), ואם כך, יציאתה לעבודה היתה מתעכבת. כמו כן, חן הוכיחה קשר מיוחד לישראל, וסבירה האפשרות שהיתה בוחרת לשרת בצבא, לכן, נראה לי כי נכון לראות בגיל 21, גם לגבי חן, כגיל הרלבנטי ליציאה לעבודה.

הנתבעים טוענים כי בשל האצת העזבון, החישוב צריך להיעשות על דרך היוון כפול: הראשון – החל מהיום ועד למועד שבו המנוחות היו מגיעות לגיל 67 והשני – מהיום שבו היו המנוחות מגיעות לגיל 67 ועד לסיום תוחלת חייהן, שזהו המועד שבו יורשיהם של המנוחות היו מקבלים את ירושתן. משהואצה קבלת העזבון, יש, לשיטת הנתבעים, להפחית מהחישוב, בהתחשב בטובת הנאה זו, על דרך של ניכוי. הנתבעים מכירים בכך, כפי שהם מציינים בסיכומיהם, שטרם הלכת אטינגר צומצמה ההכרה בעקרון האצת העזבון, וזאת, לדבריהם, מן הטעם שאז לא הכירו עדיין בפסיקת פיצויים בגין אובדן ההשתכרות בשנים האבודות. הם מציינים כי אז נקבע כי טובת ההנאה בהאצת העזבון מתקזזת עם אובדן הגידול האפשרי של העזבון. אליבא דנתבעים, פסק דין אטינגר "טרף את הקלפים" בשנותו את ההלכה בדבר אובדן ההשתכרות בשנים האבודות. יתרה מזאת – טוענים הם – עוד לפני פסק דין אטינגר נקבע בפסיקה כי מקום שבו טובת ההנאה הנובעת מהאצת העזבון עולה על הנזק שנגרם, אזי יש להתחשב בהאצה. בהקשר זה הם מפנים לע"א 5/84 רחל יחזקאל נ' אליהו חברה לביטוח בע"מ, פ"ד מה(3) 734, 384, שבו נאמר "עשויים להיות סוגי מקרים (כגון הורים זקנים) בהם ברי כי טובת ההנאה הבאה מההאצה עולה על הנזק הנגרם על ידיה. במצב זה בלבד יש להתחשב בהאצה".

אני סבורה שדין הטענה האמורה להידחות. עובדה היא שהנתבעים לא מצאו תמיכה לדרך החישוב המוצעת על ידם בפסיקה שהתייחסה לאופן החישוב של הפיצוי בגין השנים האבודות, שהרי לא הפנו אלא לפסק הדין בעניין רחל יחזקאל נ' אליהו, ועל כן, גם אם יש היגיון בטענה, אני רואה לנכון לדחותה. יתרה מכך, איני מוצאת יסוד לחישוב כזה בפסק דין פינץ הנזכר לעיל, שעסק בפרטי החישוב של הפסד השתכרות בשנים האבודות. אוסיף כי, עצם ההכרה בפסק דין אטינגר בזכות ההורים היורשים לקבל את הפסד השתכרות בשנים האבודות, אינו עולה בקנה אחד עם טענות הנתבעים, הנכנסות לתוחלת החיים של הילדים, תוך התעלמות מתוחלת החיים של ההורים. האם יש מי שאומר שההורים יחיו על פי תוחלת חייהם עד למועד שבו תסתיים תוחלת חיי הילדים?

נזקים מיוחדים

19. הוצאות קבורה ואבל

התובעים מבקשים בראש נזק זה פיצוי בסך 20,000 ש"ח בעבור כל מנוחה, בתוספת ריבית והפרשי הצמדה מיום הגשת התביעה ועד מועד התשלום בפועל. דרישה זו לעניין המנוחה חן יצחק נסמכת על תצהיר התובעת 3, סעיף 25. ברם, בתצהיר התובע 2 נאמר כי ההוצאות עמדו על 18,000 ש"ח, ובנם של התובעים העיד על הוצאות בסך של 12,000 ש"ח. לעניין המנוחה נעמה אלקריב הועלתה בתצהיר טענה כי הוצאות קבורתה עמדו על 12,000 ש"ח (תצהיר עמנואל אלקריב, סעיף 15). הנתבעים טוענים כי התובעים לא הציגו קבלות על הוצאותיהם בגין קבורה ואבל, ועל כן אין מקום לפצותם בגין הוצאות אלו.

בהעדר קבלות, אני רואה לנכון לקבוע, בדרך אומדן, פיצוי בסכום העומד על 12,000 ש"ח לכל אחת מהמנוחות (להיום), בהתחשב בכך שאין מחלוקת כי אמנם הוצאו הוצאות קבורה.

20. הוצאות טיסה ושהייה בארץ של התובעים 2 ו-3 (גם באזכרות)

התובעים 2 ו-3 נאלצו להגיע לארץ ממקום מושבם בארה"ב בשל מותה של בתם. לטענתם, הוצאות הטיסה וכן השהייה בארץ עמדו על סך של 5,000 דולר. התובעים מוסיפים כי אף אחותה של חן נאלצה להגיע לארץ בליווי בעלה בעלות של כ-3,500 דולר. לטענת הנתבעים אין מקום לפסיקת פיצוי בגין הוצאות טיסה לאחות ובעלה, שכן הם כלל אינם תובעים בתיק, ואף לא הוצגה קבלה על הוצאות אלו. גם לגבי התובעים 2 ו-3 טוענים הנתבעים כי לא הוצגו קבלות, ולעניין הוצאות השהייה בארץ, הם מוסיפים כי התובעת 3 הודתה כי כשהם מגיעים לישראל הם מתגוררים אצל בנם (עמ' 18 לפרו' מיום 16.11.01) ומכאן שלא היו להם למעשה הוצאות שהייה. עוד טוענים הנתבעים כי הפסיקה הכירה רק בהוצאות הקבורה והמצבה. לאור האמור טוענים הנתבעים כי אין מקום לפיצוי בראש נזק זה.

אני רואה לנכון לפסוק הוצאות טיסה (הלוך ושוב) והוצאות נלוות לנסיעה כהוצאות שהוצאו בגין הקבורה בארץ, חרף אי-הגשת קבלות (די בכך שהקבורה בארץ הוכחה), וזאת בדרך אומדן, בסך של 18,000 ש"ח לתובעים 1 ו-2 (ביחד, להיום). לא הוכחו הוצאות שהייה מיוחדות בארץ, והרי גם בחו"ל היו הורי חן מוציאים הוצאות למחייתם, ולכן הוצאות אלו אינן כוללות בגין רכיב של שהייה בארץ.

בסיכומי התובעים נטען כי יש לפצות את הוריה של חן ז"ל גם בשל העובדה שהם מגיעים לאזכרה בישראל מדי שנה. איני סבורה שיש יסוד בדין לפיצוי מעין זה.

גם לגבי יתר ההוצאות הנטענות, ובכלל זה פסיקת פיצוי לאחות המנוחה – שאינה בגדר תובעת – בגין הנסיעה לארץ, לא מצאתי בסיס בדין.

21. פיצויים לתובעים 2 ו-3 שסבלו מנזק נפשי

פסיקת הפיצוי לגבי הפסדי ההשתכרות ובגין ההוצאות רפואיות של התובעים 2 ו-3 תלויה בשאלה האם לתובעים אלו זכות לפיצויים בגין נזקים נפשיים שנגרמו להם בשל האירוע, שכן, לטענתם, נזקים אלו נובעים ממצבם הנפשי. לאור זאת, יש לבחון תחילה האם קיימת להם זכות עקרונית לפיצוי בגין נזק נפשי ובאם היא קיימת לבחון את ראשי הנזק הנובעים ממנה.

התובעים מפנים לע"א 80/88 אבו סרחאן עארף מקאבל מונהר אלסוחה נ' עיזבון המנוח דוד דהאן ז"ל ואח', פ"ד מד(3) 397 (להלן – "פסק דין אלסוחה") שם קבע בית המשפט העליון את התנאים המבססים זכות לפיצויים בגין נזקים נפשיים הנגרמים בשל פגיעה בקרוב משפחה. לטענת התובעים התנאים מתקיימים במקרה זה:

א. זהות התובעים: התביעה הותרה רק לקרובי משפחה מדרגה ראשונה- התנאי מתקיים.

- ב. התרשמות ישירה מהאירוע המזיק: התובעים 2 ו-3 שהו בארה"ב במועד התאונה. התובעים טוענים כי הימצאותו של הקרוב במקום התאונה אינו הכרחי אם נזקו היה צפוי בנסיבות העניין. עוד טוענים התובעים כי "אין כל הבדל בנסיבות דן, בין הימצאותם של התובעים 2,3 בזירת האסון בפועל לבין היותם בביתם שעה ש"התרשמו" ממות בתם..."
- ג. מידת הקרבה במקום ובזמן לאירוע המזיק: התובעים מציינים כי בית המשפט קבע שאין מקום להבחין בין נזק שנגרם באופן מיידי ובין פגיעות הבאות בשלב מאוחר יותר. לטענת התובעים, הם סבלו מנזקים נפשיים בתכוף לאחר קרות האסון, כאשר נזקים אלו התגבשו עם הזמן.
- ד. קיומו של נזק נפשי ממשי: התובעים טוענים כי חוות הדעת שהוגשו ועדויות המומחים מבססים את עובדת קיומם של נזקים נפשיים מהותיים אצל התובעים.

22. הנתבעים טוענים כי אין מקום לפיצוי בגין הנזקים הנפשיים של התובעים 2 ו-3. זאת מאחר ולטענתם, אחד מהתנאים לפיצוי עפ"י הלכת אלסוחה הוא כי קיימת התרשמות ישירה מהאירוע המזיק, ואילו התובעים לא נכחו באירוע ואף לא צפו בו בדרך אחרת. עוד טוענים הנתבעים, כי הנזק שנגרם לתובעים הנו בגדר תסמונת של אבל ואינו חורג מהנורמה בנסיבות העניין. הנתבעים מוסיפים, כי מצבם של התובעים השתפר עם חלוף הזמן ושניהם חזרו לעבודתם, ולפיכך אין לומר כי הם סובלים מנכות בעלת השפעה תפקודית.

23. יש לדחות את טענת הנתבעים כי הכרחית התרשמות ישירה באירוע המזיק על מנת שתקום זכות לפיצויים. בפסק דין **אלסוחה** נאמר לגבי תנאי ההתרשמות הישירה (עמ' 433):
 "איני סבור, כי יש מקום להצבתו של תנאי מקדמי, לפיו תישלל על הסף זכותו לפיצוי של קרוב, אשר לא היה נוכח במקום התאונה ואשר אינו עומד, על-כן, בתנאי ההתרשמות הישירה אך נזקו היה צפוי בנסיבות העניין. ראינו, כי רבות הדוגמאות לנסיבות אשר הדמיון יכול להעלות, בהן עמידה על דרישת החוויה החושית הישירה מן האירוע המזיק עלולה להביא לתוצאות שאינן צודקות. משום כך ראוי, לטעמי, לדבוק בעניין זה במבחן הצפיות, היינו, יש לבחון בכל מקרה ומקרה האם נזקו של התובע- אף אם נגרם על-ידי קבלת אינפורמציה מכלי שני- היה צפוי ממכלול הנסיבות של אותו מקרה כתוצאה מסתברת מהתנהגותו הרשלנית של הנתבע. במסגרת זו תינתן הדעת, כאמור, לדרך קבלת המידע. כשלעצמי, לא הייתי שולל, במקרה ראוי, מתן פיצוי בגין התוצאה הנזקית שנגרמה, למשל, על- ידי האזנה לדיווח מילולי, הכל כמבואר לעיל..."

בענייננו, ניתן היה לצפות כי מותן בנסיבות קשות ובטרם עת של המנוחות יגרום לנזק נפשי להוריהן. אני סבורה כי לדרך קבלת המידע על האירוע במקרה זה אין חשיבות רבה שכן, צפוי כי בשורה כ"כ קשה אשר באה במפתיע תגרום למצב נפשי קשה של ההורים, אף אם לא נכחו באירוע עצמו. השאלה המרכזית אותה יש לבחון היא האם נגרם לתובעים נזק נפשי ממשי, מעבר לתגובה אנושית רגילה של אבל. בפסק דין אלסוחה נקבע כי יש צורך להוכיח כי הנזקים הנפשיים הינם רציניים וברורים (שם, עמ' 436). מכאן אעבור לבחון את מצבם הנפשי של התובעים עפ"י חוות הדעת שהוגשו.

24. **חוות הדעת הרפואיות ביחס לתובעים 2 ו-3**
 התובעים 2 ו-3 הגישו לבית המשפט חוות דעת רפואיות מטעמם לתמיכה בטענת הנכות הנפשית. חוות הדעת נערכו ע"י ד"ר יעקב גוטמן וד"ר רוברט קמחי ז"ל. חוות הדעת לגבי התובעת 3 הינה מיום 2.2.1998, ובה נכתב: "מאז הארוע, עקב הסימפטומים הדכאונים, חרדתיים, המנעותיים והירידה התפקודית המשמעותית נמצאת בטיפול נפשי משולב (פסיכותרפי ותרופתי) ללא שיפור במצבה, ועפ"י דיווח המטפלים עם הזמן אף חלה החמרה במצבה. הסימפטומאולוגיה הנפשית שלה קיימת בדרגת חומרה קשה ומשפיעה על כל תחומי החיים..." המומחים האמורים העריכו כי לתובעת 3 נכות צמיתה בשיעור של 40%. חוות הדעת לגבי התובע 2 הינה מיום 12.3.1998, ובה נכתב: "מאז האירוע חל שינוי דרסטי בחייו ומאדם פעיל, שהיה עסוק בקידום המשפחה

ועסקיו הפך לאדם נכה חולני המטביע צערו בשתיית אלכוהול ופיתח תסמונת נפשית ממושכת וקשה... נמצא בטיפול פסיכיאטרי מתמיד הן בשיחות אישיות והן בטיפול תרופתי אינטנסיבי. למרות הטיפול לא חלה הטבה משמעותית במצבו. התסמינים הנפשיים קיימים בדרגת חומרה קשה והשלכותיהם ניכרות על כל תחומי החיים...". המומחים העריכו כי לתובע נכות צמיתה בשיעור של 50%.

הנתבעים טוענים כי חוות דעתו של ד"ר גוטמן נסתרה לחלוטין. זאת מאחר וחוות הדעת נכתבה בשנת 1998 למרות שהתובעים נבדקו אצלו בשנת 1997. ואולם, טענת ריחוק הזמן האמורה נכונה רק לגבי התובעת 3 אשר נבדקה ב-12.1.97. התובע 2 נבדק ב-16.2.98. בנוסף, לטענת הנתבעים, חוות הדעת מבוססת על נתונים לא נכונים, שכן ד"ר גוטמן מסר שהתובע נטל 80 מ"ג פרוזק ביום, ואולם כשעומת עם המסמכים הרפואיים הודה שהתובע נטל 40 מ"ג פרוזק ביום (עמי 70 לפרוטוקול). גם לגבי התובעת- בחוות הדעת כתב שהיא לוקחת 20 מ"ג פרוזק ביום ובחקירתו הודה המומחה שהיא נטלה רק 10 מ"ג ביום (עמי 69 לפרוטוקול).

הנתבעים נשענו על חוות דעתו של פרופ' אליצור. פרופ' אליצור קבע כי לתובעת 3 אין הפרעות בריכוז, בקשב ובזיכרון, וכי מהלך החשיבה אצלה סדיר ונטול הפרעות בתפיסה. לפי פרופ' אליצור, נכותה של התובעת 3 היתה בשיעור של 10% והערכתו היא כי זו תרד ל-0%. באשר לתובע 2, תחילה הוגשה חוות דעת משובשת של פרופ' אליצור (פרטיה התייחסו לנבדק אחר). בחוות דעת מעודכנת ומתוקנת מיום 8.12.00 קבע פרופ' אליצור כי בעקבות האירוע "הגיב התובע בתסמונת אבל... תגובה זו התאפיינה בדיכאון ממושך וירידה בתפקוד שהצדיקה טפול נפשי אישי וזוגי וטיפול תרופתי. כיום חלה התאוששות ניכרת הן מבחינה נפשית והן מבחינה תפקודית. עדיין קיימת פראוקופציה בזיכרון הבת והימנעות מהחשפות לזכרונות אלו." לפי פרופ' אליצור, לתובע היתה נכות זמנית בשיעור של 20% עד לסוף שנת 2001. המומחה העריך כי לאחר תאריך זה נכותו תרד ל-0%.

25. בנסיבות של קיום פערים משמעותיים בין חוות הדעת של הצדדים, החלטתי ביום 21.9.03 על מינויה של מומחית רפואית מטעם בית המשפט לבדיקת נכותם הנפשית של התובעים כתוצאה מהאירוע, היא ד"ר רימונה דורסט. המומחית נתנה את חוות דעתה בנוגע לתובעת 3 ביום 10.3.05 ובנוגע לתובע 2 ביום 16.3.05. לגבי התובעת 3 קבעה ד"ר דורסט כי היא סובלת - [מ]"דיכאון מגיורי, תגובתי לשכול, עם אלמנטים חרדתיים ברורים עד להתקפי פניקה, כל אלה על רקע אישיות עם קווים היסטריוניים. בנוסף לדיכאון קיימים מרכיבים של חודרנות, קשיי שינה וסיוטים שניתן להגדירם כאלמנטים של תסמונת נפשית פוסט טראומטית PTSD. מבחינה תפקודית, דווקא העבודה כמניקוריסטית עוזרת לה לצאת מהבועה העצמית של השכול. מצבו הנפשי של הבעל, שהביא לירידה תפקודית ולירידה ברמת החיים, מחמירים את המצב הנפשי של סבינה, ומאדירים את הסבל. מצבה הנפשי הצריך טיפול נפשי משולב בטיפול תרופתי, אותו קיבלה בארה"ב מאז מות הבת. הטיפול הנפשי הסתיים בשנת 2000, ואין בו עוד צורך להערכת. סבינה יכולה להיעזר כאן ושם בקבוצות תמיכה של הורים שכולים, כפי שעושה. עליה להמשיך ולהתמיד בטיפול מעקב פסיכיאטרי-תרופתי, בו היא מצוייה, ולהמשיך וליטול כדורי פרוזק במינון שיקבע הרופא המטפל".

לפי חוות דעתה של ד"ר דורסט, יש להכיר לתובעת 3 בנכות נפשית של 40% בשנה הראשונה, 30% בשניה ומשם ואילך, נכות צמיתה של 20%.

לגבי התובע 2 קבעה ד"ר דורסט כי הוא -

"סובל מדיכאון תגובתי כרוני, בינוני עד קשה במידת חומרתו, הקשור במות בתו ומאלכוהוליזם שהתפתח אף הוא לאחר מות הבת, ואשר לדבריו, הצליח להיגמל

בהמשך לתקופת האלכוהוליזם החריפה, נותר עם דיכאון, חוסר יכולת הנאה, ככי... סובל ממצב רוח ירוד, הפרעות שינה וסיוטים. לאחר מספר ניסיונות טיפוליים בתרופות נוגדות דיכאון התייצב פחות או יותר עם שתי תרופות... בנוסף לדיכאון התגובתי קיימים אלמנטים של תסמונת בתר חבלתית בעיקר של חודרנות, סיוטי לילה וקשיי שינה. הסימפטומים הדיכאוניים העיקריים הם: מצב רוח ירוד, אנהדוניה, אשם, הפרעות שינה קשות, אובדן עניין ואנרגיה. הוא עושה מאמצים לא להפסיק לתפקד לגמרי, מנהל את הבית אותו קיבל לאחזקה ואף לומד תחום חדש אשר אולי ישמש אותו בעתיד."

לפי חוות דעתה של ד"ר דורסט, יש להכיר לתובע 2 בנכות נפשית בשיעור של 40% בשנתיים הראשונות לאחר האירוע, ובהמשך בנכות נפשית צמיתה בשיעור של 30%.

26. לטענת הנתבעים, חוות הדעת של ד"ר דורסט התבססה על מידע מוטעה שמסרו התובעים למומחית. על פי טענה זו, התובעים 2 ו-3 הציגו בפני המומחית תמונה ורודה לגבי מצבם הכלכלי והמשפחתי עובר לתאונה ותמונה דרמטית וקיצונית לגבי מצבם לאחר התאונה. הנתבעים מציינים כי התובעים מסרו למומחית כי בעקבות התאונה איבדו את עסקם וביתם עוקל, ואולם בחקירתה הנגדית הודתה התובעת 3 שהדבר לא נכון, באשרה שבסמוך לתאונה הם גרו בשכירות, כך שכלל לא היו בעלי בית (עמ' 12 לפרוטוקול מיום 16.1.01). עוד טוענים הנתבעים כי לפי חוות דעתה של המומחית, המצב הכלכלי של התובעים החמיר את מצבם הנפשי, ואולם האמת היא שמצבם הכלכלי של התובעים היה רע גם לפני התאונה ועל כן מצבם הנפשי נובע גם מהמצב שלפני התאונה.

27. אני רואה לנכון להעדיף את חוות הדעת של ד"ר דורסט על חוות הדעת של המומחים האחרים. חוות דעת זו היא המאוחרת בזמן, ולצורך עריכתה נבדקו התובעים 2 ו-3 זמן רב לאחר שנבדקו ע"י המומחים האחרים. לכן, נראה כי בדיקתה של ד"ר דורסט נקיה מהשפעות חולפות. כמו כן, חוות דעת זו היא אובייקטיבית, ולו מן הטעם שלא נעשתה על ידי מומחה של אחד הצדדים. בנוסף, תשובותיה של המומחית בחקירה היו בהירות ועקביות. יתר על כן, אין בידי לקבל את טענת הנתבעים, לפיה ביסוד מסקנת ד"ר דורסט מונחות עובדות שגויות שנמסרו לה ע"י התובעים. להבנת, אין להגיע למסקנה כזו על יסוד אופן ניתוחה ועל יסוד תשובותיה בחקירתה הנגדית.

לאור האמור, אני סומכת ידי על שיעור הנכות הרפואית שנקבע על ידי ד"ר דורסט. שיעור נכות זה הוא ממשי ורציני לגבי שני התובעים (ומבחינה זו עומד בדרישת פסק דין אלסוחה). ואולם, אני סבורה כי השלכת המגבלה התפקודית שנגרמה לתובעים 2 ו-3 בגין האסון רבה מזו המשתקפת בשיעור הנכות שייחסה המומחית, בהתחשב בכך שהם לא עבדו קודם כשכירים אלא כעצמאיים. היקף עבודת עצמאיים תלוי רבות ביוזמתם ובמצב רוחם, ועל כן, להערכת, מגבלתם התפקודית בגין האסון של התובעים בשנה הראשונה לאסון היתה בשיעור של 70% ולאחר מכן ירדה בהדרגה ובאופן שלאחר ארבע שנים תאמה את שיעור הנכות.

28. הפסד ההשתכרות לתובעים 2 ו-3

עובר לאסון עבדה התובעת 2 כמניקוריסטית עצמאית במכון קוסמטיקה. לאחר האסון לא עלה בידה, בזמן הסמוך, לחזור לעבוד, ועל כן איבדה את מקום העבודה, ובכלל זה את חוג לקוחותיה, ומכסת ימי עבודתה בתחום המניקור ירדה מחמישה ימים ליומיים (כיום). ברם, על פי דברי התובעת, לאחר מעברי דירות היא ובעלה החלו להתגורר בדירה בבניין דירות, בו הם נותנים שירותי אחזקה חלף תשלומי שכר דירה, והיא מסייעת לבעלה בביצוע תפקיד זה.

על פי גרסת התובע 3, לפני האסון עשה חיל בארה"ב בבססו עסק רציני, שהיה צפוי להניב רווחים גדלים והולכים. התובע 2 רואה עצמו כאדם בעל כישורי עבודה טכנית, ובארה"ב, אליה ירדה המשפחה בשנת 1980, קיבל לאחר לימוד תעודת קבלן אינסטלציה, וכן תעודת טכנאי (שרמתה

גבוהה יותר), ולבסוף אף פתח עסק עצמאי בתחום הקבלנות והשרברבות – חברת SOS שירותים. לאחר האסון הפך התובע 3, לדבריו, בעיקרו של דבר לשכיר. עם חלוף הזמן, במסגרת חברת SOS, יש ביכולתו לבצע עבודות קטנות בלבד, וככל שמדובר בעבודות בסדר גודל רציני, הוא מסתפק בדמי תיווך בגין העברת העבודה לאחר. בנוסף, הוא מספק שירותי תחזוקה לבעלת בניין הדירות בו הוא מתגורר, חברת פוקס.

הנתונים המונחים לפני לגבי בסיס השכר הרלבנטי לחישוב הם אך ורק דו"חות המס של שני התובעים יחדיו לשנים 1994-1997 (אין מסמכי שכר נפרדים), שהוגשו יחד עם תצהיר התובע (הוגש גם מכתב מרואה החשבון, ואולם, רואה החשבון לא התייצב, ולכן איני רואה במכתבו ראיה, בשל התנגדות הנתבעים לקבלתה). בנתוני המס העולים מהדו"חות, ניתן לראות ירידה משמעותית בהכנסות בתקופה הרלבנטית (אם כי לא ברווח הנקי). כך, ההכנסות ב-1994 עמדו על 194,901 דולר והרווח הנקי על 16,177 דולר, בעוד שבשנת 1997 ההכנסות היו 72,125 דולר, ואילו הרווח הנקי 16,911 דולר. לא הובאו נתונים לתקופה שלאחר מכן, ועל כן לא ניתן לשלול את האפשרות שהמצב הכלכלי של התובעים 2 ו-3 השתפר.

ב"כ התובעים ראו לנכון להישען בהקשר זה רק על הפער בהכנסות, תוך שהם מתעלמים מנושא הרווח הנקי, וזאת בהניחם כי כל הפער נגרם בשל האסון, וכך גם הם מגיעים להפסד לעבר של 1,780,636 ברוטו ו-712,254 נטו.

אני סבורה כי הנתונים שסופקו אינם מבססים את טענות ב"כ התובעים לעניין היקף ההפסד שנגרם בגין האסון בעבר, מה גם שהתצהירים הוגשו ביולי 1999, ומאז היו ישיבות לא מעטות, שבגדרן היה ביד התובעים לספק נתונים מזמן אמת לביסוס טענת ההיקף הגבוה של הנזק. עם זאת, מקובל עלי כי קודם לאסון נמצא התובע 2 במסלול של התבססות כלכלית ושל השקעה בעסקים – הגורעת בעתה מהרווחים השוטפים, אך אמורה להניב פירות מאוחר יותר. מהיבט זה, הדמיון ברווח הנקי בין התקופות אינו מונע את הקביעה שהפגיעה בהכנסות היתה משמעותית, מה גם שנכון להעריך שהרווח הנקי היה גדול הרבה יותר אלמלא הפגיעה הנפשית המשמעותית שהוכחה באמצעות המומחית ד"ר דורסט.

אני רואה לנכון לפסוק, בנסיבות אלו, פיצוי גלובלי לא רק לעתיד, אלא גם לעבר, כדלקמן: לעבר (כשההפסד השנתי המיוחס לאסון גבוה בשנים הסמוכות להתרחשותו ויורד לאחר מכן) – סך 180,000 דולר, ולעתיד סך 60,000 דולר. הפסד ההשתכרות לעבר ולעתיד יעמוד, אפוא, על 240,000 דולר (להיום).

.29

הוצאות רפואיות של התובעים 2 ו-3

לטענת התובעים, בגין האסון סבלו התובעים 2 ו-3 מנזקים נפשיים, אשר בשלם נטלו תרופות להרגעה ונזקקו לטיפולים פסיכולוגיים, ומבקשים הם לפסוק לשניהם פיצוי גלובלי בסך של 25,000 דולר, בשווים בשקלים ובתוספת ריבית והצמדה מיום הגשת התביעה ועד מועד התשלום.

הנתבעים טוענים כי מלוא ההוצאות הרפואיות של התובעים כוסה ויכוסה ע"י הביטוח הרפואי בארה"ב ומפנים לעדותה של התובעת 3 (עמ' 16 לפרוטוקול מיום 16.1.01), בגדרה הודתה כי הביטוח הרפואי משלם את רוב ההוצאות הרפואיות וכי לגבי מה שאינו משלם הם צירפו קבלות לתצהירים. התובעת 3 אישרה בחקירתה כי הקבלות מבטאות את עלות הביקור אצל הרופא. הנתבעים מצביעים על כך שלפי הקבלות כל ביקור אצל רופא עולה לתובעים 10 דולר. עוד טוענים הם כי התצהירים נערכו בשנת 1999 ואילו הקבלה האחרונה שצורפה היא מפברואר 1998 ולכן, לשיטתם, יש להסיק כי לאחר חודש פברואר לא היו לתובעים הוצאות רפואיות. על פי טענות הנתבעים, יש לשלם לתובעים אך את הסכומים המצויינים בקבלות, קרי – לעבר, סך של 1,599 דולר (679 דולר בגין תרופות ו-920 דולר עבור ביקורים אצל פסיכיאטרים). על פי חישוב הנתבעים, מדובר בסך 7,018 ש"ח. חישוב זה לא נסתר.

לגבי הוצאות על טיפול רפואי לתובעים 2 ו-3 – על יסוד דברי ד"ר דורסט, שהכירה בצורך של מעקב פסיכיאטרי תרופתי - אני פוסקת, גלובלית (בגין הוצאות על תרופות וטיפול רפואי, סך 40,000 ש"ח לעתיד. מדובר באומדן של סכומים שלא יכוסו ע"י הביטוח הרפואי. לגבי העבר – ישולם הסכום שבוטא בקבלות שהוצגו, כשהוא משוערך ממועדי התשלום.

30. **הוצאות רפואיות לתובעים 5 ו-6**
 ב"כ התובעים טוענים כי יש לפסוק לתובע 5 בגין הוצאות רפואיות לעתיד סך 20,000 ש"ח ובעבור הוצאות רפואיות לתובעת 6 סך 25,000.

ברם, בהעדר כל חוות דעת רפואית לגבי תובעים אלו, יש לקבל את טענת הנתבעים, לפיה אין מקום לפסוק להם הוצאות רפואיות, שהרי הפיצוי נגזר מבעיה רפואית, אם זו הוכחה בדרך הנכונה.

31. **הפסד השתכרות לתובע 5**
 ב"כ התובעים טוענים כי התובע 5, אשר שימש כמורה בבית ספר, נעדר מעבודתו בעקבות האסון למשך מספר חודשים, ובשלב מסוים אף סבל מהתמוטטות עצבים ואושפז פעמיים. דא עקא, לא הומצאו, כנדרש, מסמכי שכר המלמדים על הפסד כספי, ומדובר בנוק מיוחד הטעון הוכחה. גם לא הובא אישור כלשהו להיעדרות מעבודה, תוך ניצול ימי מחלה. לגביו גם לא הוכחה נכות רפואית. בנסיבות אלו, אין בידי לפסוק לו בגין הפסד השתכרות בעבר או בעתיד.

32. **סיכום**
 לסיכום, הנתבעות תשלמנה לתובעים (על פי "מפתח פלד" בשלב זה) את הסכומים שנפסקו לעיל, בצירוף הפרשי הצמדה וריבית כדין עד התשלום בפועל.
 כן תשלמנה הנתבעות הוצאות המשפט (משוערכות מיום הוצאתן, לרבות הוצאות המומחים הרפואיים), וכן שכר טרחת עורך דין בשיעור של 15% מהסכומים שנפסקו כפיצוי.

33. לעניין חלוקת האחריות בין כלל הנתבעים וצדדי ג', יוזמנו הנתבעים וצדדי ג' לדיון מקדמי ביום 22.3.07 בשעה 09:00.

ניתן היום, כ"ז בשבט, תשס"ז (15 בפברואר 2007), בהעדר.

המזכירות תשלח עותק מפסק הדין לצדדים.

מרים מזרחי, שופטת